

A város és a gyermek

Utcák és gyermekek

A társadalmi lét új dilemmája?

Az utcagyerekekről – világszerte – egyre több cikk, felmérés, tanulmány készül, arról nem is beszélve, hogy manapság már alig akad (talán nincs is) napilap, melynek hasábjain naponta ne olvashatnánk valamiféle „szenzációs” hírt, riportot az utcán hanyódo fiatalokról, gyerekekről. Ha a legújabb kori hírlapi „szenzáció” tematikáját és anatómiáját kutatjuk, kiderül, hogy az utcának és a gyerekek (e kettő kapcsolatának) igen nagy teret szán a huszadik századvégi híripar. E tényre lehet minősíteni, de mivel egy másik valós és súlyos (társadalmi fontosságrendű) tényre utal – inkább a kedélyborzoló sztorizgatás mögötti jelzésekre célszerű figyelni. Az utcagyerek ma már világjelenség. És e jelenség másik állandó jelzője: tömegmértékű.

Ki az utcagyerek?

Kikre illik hát ez a könnyedén nyelvünkre toluó megnevezés: utcagyerek? Nem a(z) tudományoskodás kedvéért kell feltenni ezt a kérdést. A választól függ például az utcagyerekek problémáinak megoldására tett javaslatok konkretizálásának lehetősége: a törvényhozás is csak jól körülhatárolt, pontosított és megragadható fogalmak „tartalmaival” számolhat. A definíció tehát elkerülhetetlenül szükséges. Stefan Vanistensael: *Street Children, Problems or Persons?* (ICCB, Geneva, 1992.) című munkájában nem végleges, nem „teoretikus”, de igen jól használható és a pragmatikus célokra megfelelő fogalomelemzést ajánl. Szerinte három fő dimenzió számbavétele elengedhetetlen.

1) *Életkor.* Egy öreg párizsi csavargó élhet az utcán, mégsem utcagyerek. Az utcagyerekek minősített gyerek vagy ifjú (kiskorú) „utcagyerekséghez illő” életkorát kultúránként eltérően ítélik meg. De fontos eldönteni, mert e döntéstől függ, hogy kik, milyen életkorú gyerekek, ifjak számíthatnak például helyhatósági segítségre. Az alsó korhatárt azonban maga a szomorú valóság szabja meg: mivel sok csecsemő mindjárt születése után az utcára kerül, ez elhagyott kisbabákat minősíthetjük – a legfiatalabb utcagyerekeknek.

2) *Fizikai dimenzió.* Feltétlenül differenciálni kell ilyen vonatkozásban is, hiszen az utcán csellengő gyerek – nem feltétlenül utcagyerek. Akadnak gyerekek, akiknek van otthonuk, de – akár átmenetileg – nem élnek otthon (megszöktek). Más gyerekek bandákba verődve elhagyott épületekben húzzák meg magukat. Az utca fogalma is változik akár városenként – kultúránként mindenképpen. És vannak gyerekek (a vitathatatlanul utcagyerekek!), akik éjjelre-nappalra az utcára szorulnak. Azok a gyerekek azonban, akiket a játék és a csavargás visz időlegesen az utcára, nyilvánvalóan nem utcagyerekek.

3) *Társadalmi dimenzió.* Ebben a vonatkozásban jön be a képbe a marginalizáció. A fiatal csavargók, kiskorú bűnözők vagy a bordélyházakba kényszerített gyerekek is marginalizálódtak, mégsem utcagyerekek. Az egymáshoz és a felnőttekhez való viszony is élesen megkülönbözteti ezeket az ifjú egzisztenciákat.

Utcagyerek az a kiskorú, aki számára az utca (a szó legszélesebb értelmében, melybe beletartozik az elhagyott lakóház vagy a kopár föld): lakó-és tartózkodási hely – és aki számára nincs megfelelő védelem.

Az utcák gyerekei nem mind utcagyerekek. Ez utóbbiak száma azonban félelmetesen növekedik.

Milliók

1985-ben a Rabszolgaságellenes Társaság (Anti-Slavery Society) érdekes felmérést kezdeményezett: megkísérelték felmérni az utcagyerekek számát. Néhány ország városi lakosságát vették alapul, ezen belül, pedig az 5-15 év közötti gyerekeket. A felmérés szerint ezeknek a gyerekeknek 33 százaléka „gazdaságilag aktív”. E gazdaságilag aktív (tehát valamilyen munkára kényszerülő) gyerekek egyharmada az „utcák gyereke” (életének jelentős részét az utcán hányódva-csellengve tölti), másik harmada, pedig az imént körülírt fogalmunk szerinti utcagyerek.

E számok persze lényegében „megközelítések”, hiszen például a különböző (vizsgált) országokban igen magas gyermekhalandóság számadatai is összefüggésbe hozhatók az utcagyerek-jelenséggel. A felmérést kezdeményező Társaság több tényező figyelembevételével, mások kizárásával végül 7, 7 millióra becsülte a Föld utcagyerekeinek számát. E felmérés óta már nyilvánvaló, hogy ez addig kevésbé ismert és még kevésbé kutatott jelenség világszerte egyre fenyegetőbbé vált. Az utcagyerekek száma rohamosan nő.

A kihívás

Felületes szemlélő azt hihetné, hogy az utcagyerek problémája főként Latin-Amerikát és az elmaradott országokat érinti. Ám el kell ismerni: növekedő világjelenségről van szó. Azt is hangsúlyozni kell, hogy az urbanizáció következtében jelentek meg az utcagyerekek. Azért irányult a figyelem főként Latin-Amerikára, mert ott kerültek felszínre bizonyos (a nyilvánosság által is bőven tárgyalt és híripari szenzációkként tálalt) esetek, amelyekre azóta is hivatkozni szokás. Sajnos, a földkerekség számos országában millió szám élnek utcagyerekek.

Maga a jelenség már a középkori városokban ismert volt, később, pedig az európai és észak-amerikai irodalmak is hírt adnak az utcagyerekekről, gondoljunk Andersen, Mark Twain, Dickens vagy Gorkij műveire.

Politikusok, törvényhozók, tudósok, egyházak foglalkoztak – és foglakoznak – az utcagyerekek problémáival, helyesebben: az utcagyerek problémával. Ma már globális, a Föld minden országára érvényes történelmi és társadalmi kihívásként kell kezelnünk az utcagyerek-jelenséget.

Sokan kutatják, hogyan kerültek

– és kerülnek – gyermekmilliók az utcára, de a magyarázatok megközelítően sem kielégítőek, ami azzal magyarázható, hogy sok helyütt még a jelenség valódi méreteit és sajátos formáit sem sikerült számba venni. Így tehát remény sincs arra, hogy egyszerű ok-okozati összefüggéseket találhassunk, és az okok megszüntetésével természetesen eltűnjenek az utcákról a gyermekmilliók. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy az utcagyerekek számának félelmetes arányú növekedése összefügg a családok helyzetével, a hagyományos család – és funkciói

– széttöredezésével. A dezintegráció olyan formái jelentek meg, amikor már a gyerek teljesen elszakad „családjától”. A magától adódó, következő kérdés az lenne, hogy mi a családok széthullásának az oka. Alapos vizsgálódásokra van szükség, a szólamszerű válaszok csak megtévesztenek. Nyilvánvaló, hogy a szegénység a legfőbb oka a család válságának, de azt is látnunk kell, hogy nagyon sok szegény család marad egyben, és tagjai egymást támogatva néznek szembe a kihívásokkal. Nem okról és okozatról kell tehát beszélnünk, hanem okok láncolatáról, melybe beletartozik a falusi lakosság kizsákmányoltsága – a város felé menekülés – az urbanizációval felmerülő gondok–munkanélküliség

– az apa munkát messze földön keresve elhagyja a családot – az anya képtelen megbirkózni a helyzettel – a gyerek az utcán keres menedéket. A dolog az apa helyébe lépő új férfi jelenlétével csak súlyosbodik, a gyerek a bántalmazás elől menekülni fog. Igen sok országban növekedik az AIDS áldozatainak száma – aminek következtében nagyon sok gyerek árvul el, és kerül az utcára.

Az utcagyerek-jelenséget társadalmi nézőpontból vizsgálók szerint a dolog bonyolult, mert a csoportok nem különíthetők el mereven. Egyes társadalomkutatók számára az utcagyerekek a dolgozó gyerekek egyik alkategóriáját képezik. Vitán felül: az utcagyerekek valóban ilyen-olyan munkára kényszerülnek – de ez lényegileg eléggé távol esik az üzemekben, ültetvényeken alkalmazott gyerekektől.

Az utcagyereket a körülmények áldozatának tekintő felfogásnak is szembesülnie kell azzal a ténnyel, hogy ezek a gyerekek – vallomásaik szerint – valami többletet kapnak az utcától, a bandától, amelyhez csapódtak, ahhoz képest, amit a családban elszenvedtek. Az összetartozás, a szolidaritás stb. élménye igen vonzóvá teheti az utcát az eredeti környezetében bántalmazott gyerekek előtt.

1989-ben írta egy New York-i szociális munkás: „Ezelőtt húsz évvel tudtam, hogy egy jól vagy rosszul, de működő társadalomban élünk. Családok, iskolák, közösségek küszködtek a nehézségekkel, de legtöbbször állta a sarat. Relatíván könnyű volt a fennmaradás a túlélés ebben a társadalomban. Ez segített abban, hogy tájékozódhassak, értelmét lássam a munkámnak. Mára ez a világ elmúlt. Manapság az az érzésem, hogy minden iskolás gyerek mellé szociális munkást állíthatnánk. De ezt nem tudjuk megtenni. A családok, iskolák, közösségek normális működését nem helyettesíthetjük a speciális szolgálatok, terápiák vagy a szociális munkások számának növelésével. Egy normális társadalomnak működni kell, meg kell birkóznia a problémák legtöbbszörivel. Meg kell találnunk annak a módját, hogy a családok, iskolák, közösségek működjenek, és továbbra is gondoskodjanak a gyerekekről.”

Esélyek

Az utcagyerek jelenség kezelésére sokféle project indult világszerte, az eredményt azonban nem tartják kielégítőnek a kezdeményezők. Amire egy metaforával szoktak válaszolni a segítség elkötelezett hívei: a villanyégő is rossz hatásfokkal világít, az energia tíz százalékát használja világításra, a többi elvész. Mégis villannyal világítunk...

Az utcagyerek-jelenségre nem bizonyult megoldásnak a viszonylag kevés számú örökbefogadás – de mégis csak jelentett valamit. A falusi életviszonyok javításával, a városi fejlesztéssel is elejét lehetne venni sok mindennek, de megkéstünk: a több milliárdnyi utcagyerek már valóságként néz velünk szembe. Talán a helyi közösségek megerősítésével még nem késtünk el.

Több kezdeményezés történt az utcán való túlélés lehetőségeinek a javítására. Szerveztek AIDS-kontrollt, egészségügyi ellátást utcagyerekek számára, apró munka-, sőt üzleti lehetőségeket teremtettek nekik, még szövetkezeteket is szerveztek számukra.

De ezzel itt a nagy kérdés: mi történik, ha stabilizáljuk az utcai létezés módját?! Ha a fiatalok egy széles rétegét „letelepítjük az utcán”? Ezzel megkezdjük a társadalmi lét átstrukturálását?

Az lenne korunk dilemmája, hogy vagy stabilizáljuk az utcagyerekeket és ifjakat az utcán (aminek beláthatatlan következményei lehetnek) – vagy változatlanul hagyjuk a jelenséget: növekedni?

A kérdések nyitottak. A helyzet elszomorító.
(szávai)